

Mettelise Fritz Hansen & Jesper Nielsen

Kontrol og Kooperation - imperialism i det præcolumbianske Amerika

I. Det præcolumbianske kulturlaboratorium

I et forsøg på bedre at forstå et begreb og kulturelt fænomen som imperialism, som for mange vel primært forbindes med det romerske imperium, den tidligere britiske kolonimagt eller USA's enorme politiske og kulturelle indflydelse på det meste af kloden i dag, er det oplagt at søge bort fra nyere tid, fra den vestlige verden – ja, fra hele den såkaldte 'gamle' verden. Hvis vi vender os mod de præcolumbianske civilisationer i Mesoamerika og Andesområdet i Sydamerika, finder vi kulturer, der formåede at etablere nogle af de største imperier i verdenshistorien, fx inkaernes imperium, der rakte fra Ecuador i nord til Chile og Argentina i syd. Netop de præcolumbianske imperier bør interessere os i særlig grad, eftersom de udvikledes selvstændigt og uden kontakt til og påvirkning fra den gamle verden. Ingen silkevej spundet af varer og ideer bandt Amerika sammen med Asien og Europa. Med astronomen Anthony Avenis ord:

Disse [indianske] kulturer var totalt isolerede fra det vestlige Europas tentakler, indtil de spanske opdagers ankomst [...] og vi kan studere deres tidsopmåling på næsten samme måde, som en kemiker udfører et eksperiment, i en slags hermetisk forsejlet kulturelt laboratorium (Avenis 1989: 12).

I dette laboratorium er det naturligvis ikke blot kalendere, men også landbrug, social organisation, fremkomsten af store bysamfund, skrift og imperiedannelse vi kan studere. Den 'nye' verden giver os altså en enestående mulighed for at sammenligne udviklingsforløb og strukturer i komplekse samfund. I denne artikel vil vi dels fokusere på inkaernes imperium i Andesområdet (ca. 1400-1532 e.v.t.), dels på to imperier i det nordlige Mesoamerika, nemlig det

aztekiske imperium (ca. 1400-1521 e.v.t.) og det noget ældre Teotihuacan-imperium (ca. 300-500 e.v.t.). Fra disse to områder har vi arkæologiske og skriftlige vidnesbyrd om såvel territoriale som hegemoniske imperier. Udover at bidrage til en forståelse af de vidnesbyrd (eller manglen på samme) imperier fra oldtiden efterlader sig, kan de præcolumbianske imperier styrke og perspektivere de mere generelle teoretiske og metodiske overvejelser om imperiet som kulturform.

II. Præmoderne imperier: vidnesbyrd og variationer

Kun få af de præcolumbianske kulturer udviklede skriftsystemer, og selv om aztekerne var en af dem, giver de bevarede tekster ikke en detaljeret viden om de politiske forhold i deres samfund. De fleste imperier i den nye verden kendes da også primært gennem arkæologiske vidnesbyrd. Når vi alligevel har skriftlige kilder, der tydeligt indikerer at både inkaerne og aztekerne herskede over det, vi kalder et imperium, skyldes det spaniernes skriftlige produktivitet i kølvandet på deres invasion af den nye verden i begyndelsen til midten af 1500-tallet. Spaniernes beretninger er dog ikke tilstrækkelige, og derfor er vi nødt til også at anvende en arkæologisk metode til at identificere imperier og deres strategier gennem materielle levn.

Imperiale strategier

Imperier benytter forskellige strategier for deres magtanvendelse i de underlagte samfund. Strategierne afhænger dels af imperiets styreform og dermed den centrale stats organisering af undersætterne, dels af den geografiske distribution af resurser og de imperiale målsætninger bag regeringens handlinger. Styreformen er dog især afhængig af de perifere samfund, som interagerer på forskellig måde med centret. Stammeperiferier, som er små og desorganiserede, kræver typisk et formelt styre (dvs. at centrets overherredømme er etableret af koloniale guvernører, tropper osv.) og direkte styre (politisk, militær og økonomisk kontrol udøvet af centrets repræsentanter), hvis centrets interesser skal beskyttes. Således gennemtrænger og påvirker centrets sociale, økonomiske og kulturelle miljø på flere niveauer det socioøkonomiske og kulturelle liv i periferien (Doyle 1986; D'Altroy 1992).

Feudale samfund har derimod tendens til at blive styret uformelt (magtudøvelsen tilfalder den perifere elite). Et uformelt imperium involverer et mønster af kontrol, som udøves indirekte (gennem bestikkelse og manipulation af afhængige samarbejdende eliter) over den lovmæssigt uafhængige perifere regerings interne og eksterne politik. Skulle formelt styre blive nødvendigt, er der tendens til indirekte styre, dvs. at styringen af omfattende distrikter i

kolonien er betroet medlemmer af den oprindelige elite under imperiale guvernørers opsyn (Doyle 1986).

I forbindelse med de præcolumbianske imperiers strategier benytter vi her termerne territorial og hegemonisk. Territoriale imperier er karakteriseret ved en formel, direkte styreform, mens hegemoniske imperier kendetegnes ved en mere uformel og indirekte magtudøvelse. Betegnelserne dækker over generelle tendenser, og det er vigtigt at understrege, at dette er de to ekstreme yderpunkter. Herimellem findes uanede kombinationsmuligheder. Territoriale og hegemoniske strategier fletter sig gradvist ind i hinanden, og strategierne kan appliceres på forskellige måder, i forskellige dele af imperiet og på forskellige tidspunkter, efterhånden som forholdene ændrer sig (D'Altroy 1992: 19-24).

Imperial manifestation

Arkæologerne Michael Smith og Lisa Montiel har udarbejdet en model baseret på historiske og arkæologiske vidnesbyrd fra præmoderne imperier i hele verden. Modellen gør det muligt at identificere præcolumbianske imperier ud fra tre overordnede typer af arkæologiske vidnesbyrd (Smith og Montiel 2001):

1) *Karakteristika ved hovedstaden*: Hovedstaden skal have været stor og kompleks nok til at udøve den administration, der kræves for at regere et imperium. Desuden fremviser hovedstaden som regel materielle vidnesbyrd om imperial propaganda og ideologi, ofte i form af de vigtigste templer, relieffer etc. (Schreiber 2001: 73-74; Smith og Montiel 2001: 246-248).

2) *Dominansen over et territorium*: Der skal være vidnesbyrd om politisk dominans over provinsielle områder. Regionale centre indikerer imperial investering samt den imperiale magts udstrækning. Centrene etableres for at huse administratorer, for at bevare kontrol over lokale samfund og for at organisere arbejde til konstruktionen og vedligeholdelsen af imperiale faciliteter. Der vil være beboelsesområder, hvor de imperiale bureaukrater bor, og områder for fødevarerproduktion og -opbevaring. Der vil være stor lighed mellem dem og militære garnisoner, og ofte vil det være en og samme bebyggelse. Når en provins er konsolideret under imperial kontrol, ser arkæologen resultatet af ekspansionen, og et forhandlet resultat vil ikke se anderledes ud end et, der er tvunget igennem. Forskellen vil være, at en militær infrastruktur vil efterlade materielle vidnesbyrd, og tilstedeværelsen af garnisoner peger på en stående hær tilstedeværelse. Veje er et vigtigt element i imperial infrastruktur, idet de er nødvendige for at kunne flytte militære styrker effektivt og transportere tribut og handelsvarer. Hvis arkæologen tydeligt kan definere imperiale veje

og skelne dem fra andre, er omfanget af imperiale vejnet en glimrende måleenhed for størrelsen og den geografiske udbredelse af et imperium. Inddrivelse af tribut og dets bevægelse fra provinsen til det imperiale center kan ses både direkte og indirekte: Flytningen af varer fra en region til en anden i en kontekst associeret med imperiet, ændringer i produktions- og forbrugsmønstrene på lokalt niveau, direkte kontrol over eller begrænset adgang til bestemte ressourcer eller produktionszoner (Schreiber 2001: 71-74; Smith og Montiel 2001: 246-249).

3) *Tilstedeværelsen af imperiets indflydelse i en større, international kontekst*, idet imperier øver økonomisk, politisk og kulturel indflydelse uden for deres grænser. Det kunne for eksempel ske gennem handel med eksterne uafhængige samfund. Et andet eksempel er, at udøvelsen af imperialismen ofte forårsagede at omkringliggende samfund organiserede og samlede sig for at være i stand til at klare truslen fra det ekspanderende imperium. Desuden blev imperiets guder, ritualer eller stilarter til tider opfattet som eksotiske og prestigefyldte elementer, som derfor blev optaget i fjernere samfund (Smith og Montiel 2001: 247-250).

De arkæologiske vidnesbyrd afspejler desuden imperiets strategier. I områder, hvor kontrollen er direkte, dvs. territorial, kan man forvente betydelig tilstedeværelse af arkitektur af en type, som normalt ikke ville være at finde i lokalsamfundene, såsom vejsystemer, bycentre og templer. En territorial strategi vil resultere i forholdsvist klart definerede ydergrænser, hvor der regelmæssigt er anlagt militære faciliteter. Udbredelsen af arkitektur i imperial stil og af imperiale produkter bliver hurtigt indskrænket på den anden side af imperiets grænser. For at opfylde ydergrænsernes kommunikations- og forsyningsbehov, vil transportinfrastrukturen være højt udviklet (D'Altroy 1992: 73).

I områder med svagere eller indirekte, altså hegemonisk, kontrol er en sådan type arkitektur sjældnere. Påvirkningen af bosættelsesfordeling og bosættelsernes form og karakter er også svagere, således at for eksempel byplacering og -planlægning, husbyggeri og dyrkningsmønstre i højere grad er udført i den lokale tradition (Sinopoli 1994: 165-171; Smith og Montiel 2001: 246-247). Når et imperialt styre har benyttet en hegemonisk strategi, kan man forvente en relativt begrænset imperial investering i militære faciliteter uden for kerneområdet og i den infrastruktur, der sørger for støtte til den imperiale grænse. På grund af denne begrænsede investering er det vanskeligt at finde materiel vidnesbyrd om provinsiel kontrol i hegemoniske imperier (Smith og Montiel 2001: 263-264), og hegemonisk styring danner en udflydende margen i stedet for skarpt definerede grænser. De få imperiale befæstninger, der måtte være, er koncentreret på steder, der behøver særlig opmærksomhed.

Imperier udbreder ofte egne stilarter i materiel kultur, fx keramik, tekstiler og metalgenstande. Distributionen af transportable genstande kan danne et billede af imperiets omfang, men det, at genstandene netop er transportable, kan også være årsag til misinformation. Genstande kan nemt handles eller udveksles og på den måde blive fundet af arkæologer uden for den faktiske grænse for imperialt herredømme (D'Altroy 1992: 73; Schreiber 2001: 72). Spor af imperial manifestation er altså ikke altid entydige.

III. Inkaernes imperium Tawantinsuyu

Vi har ingen historiske kilder fra inkaerne selv, eftersom de ikke udviklede et egentligt skriftsystem. I stedet for anvendte de et avanceret registrerings- og kommunikationssystem, som bestod af knudesnore, de såkaldte *quipuer*. De spanske kronikører beskrev anordningerne, men desværre ikke så grundigt at vi i dag kan tyde dem, så en stor del af vores viden om inkaernes samfund får vi gennem de koloniale dokumenter. Mindst lige så stor en del stammer dog fra de arkæologiske levn, for Tawantinsuyu – inkaernes eget navn for deres rige – var et overvejende territorialt imperium, som har efterladt sig tydelige spor.

Omkring år 1438 blev Pachakuti Inka kronet som hersker over en lille etnisk gruppe eller høvdingedømme i det peruanske højland. Han var formentlig den første inka (dvs. hersker) til at indlemme erobrede byer og områder og opkræve tribut, frem for bare at plyndre dem og så forlade dem igen. Den etniske inkabefolkning var relativt lille, og der var behov for en administrativ struktur i en tid med hurtig ekspansion. Tawantinsuyus efterhånden veludviklede statsapparat var en (om)organisering af allerede eksisterende slægtshierarkier. Det betød bl.a., at herskernes strategier i høj grad var afhængige af eliten hos de nye undersåtter, fordi den skulle føre herskernes planer ud i livet. For at opnå dette bevarede inka-eliten til en vis grad de lokale ledes autoritet, og samtidig sikredes de provinsielle eliters status, bl.a. gennem giftermål ind i inkaslægten. Dominansen og de bagvedliggende politiske og økonomiske hensigter blev understøttet af, at det 'officielle' mål var ideologisk, nemlig at bringe orden til det kaotiske Andesområde og sprede soldyrkelsen som den 'sande' religion (Rowe 1963: 199-203; Patterson 1991: 157-159; D'Altroy 2001: 206-209).

Inkaerne delte verden og dens folk ind i fire landsdele, hvis politiske og kosmiske centrum lå i hovedstaden Cusco. Hver landsdel blev ledet af en guvernør, som underrettede og stod til ansvar for inkaen i Cusco. De fire landsdele var yderligere opdelt i over 80 provinser med hver sin guvernør, og det var disse provinser, som dannede rammen om et strukturelt decimalsystem, der skulle sikre en vedvarende strøm af arbejde og resurser fra undersåtterne op til den herskende klasse. Inkaernes strategi var at gruppere husholdninger i

standardiserede decimale enheder ud fra løbende censusoptællinger. En ideel provins i imperiet bestod af en eller flere enheder á 10.000 tributbetalende husholdninger. Først i rækken under hver provinsguvernør var derfor de embedsmænd, som havde ansvaret for 10.000 husholdninger, dernæst 5000, 1000, 500, 100, 50 og 10 husholdninger. Decimalstrukturen blev i mange tilfælde tilpasset de lokale omstændigheder, og systemet var mindre stringent i de yderste dele af imperiet, hvor styret var mindre formelt. Det skete også, at hele etniske grupper blev flyttet til en anden provins blot for at få antallet af husholdninger til at gå op med decimalsystemet (D'Altroy 1992: 131-132; Malpass 1996: 34-35; D'Altroy 2002: 232-235).

Decimaladministrationen blev især brugt i forbindelse med organiseringen af arbejdsrekruttering, som blev varetaget af det lokale overhoved. Inkaernes tributsystem var ikke baseret på penge men på arbejdsopkrævninger, bl.a. til infrastrukturen, landbrug, håndværk og militære arbejdsopgaver. Der var ikke nogen decideret handelssektor eller handelsstand. Derimod blev varer kanaliseret direkte op gennem det vertikale og topstyrede magthierarki i et system af redistribuering med fødevarerlagre og vareudveksling. Inkaerne frygtede måske at en stor, foretagsom og velstående klasse af handlende skulle vokse frem på regionalt plan, hvis handelen foregik uden om statens embedsmænd (Claessen og Skalnik 1978: 294-298; D'Altroy 1992: 10).

Den imperiale manifestation er tydelig i inkaernes tilfælde, og de arkæologiske levn vidner om stærke territoriale strategier. Cusco var karakteriseret af en struktureret byplan, hvilket ofte ses i forbindelse med en stærk politisk centralisering, med templer, pladser og beboelser for den øverste elite. Det var rigets magtcenter, selvom der blev opført en sekundær hovedstad i Ecuador. Indbyggertallet i selve Cusco har ligget omkring 15.000-20.000, og yderligere 50.000-110.000 mennesker har beboet det omkringliggende område (D'Altroy 2002: 114).

Manifestationen af inkaernes politiske dominans over de provinsielle områder kom bl.a. til udtryk i strategisk placerede lagre, som blev bygget på vigtige steder til at understøtte militære foretagender. Den tidligere infrastruktur blev voldsomt udbygget for at lette administrationen, inklusiv en opgradering af transport- og kommunikationsnetværker, hvilket resulterede i et vejnet på over 30.000 km. Ofte var vejene brolagt og forsynet med afløb og trin, ligesom broer blev bygget og løbende vedligeholdt. Desuden fandtes omkring 2000 vejstationer samt opbevaringsfaciliteter, men også udbygningen af det eksisterende system af terrasser og kunstvanding var med til at fremme imperiets succes (Hyslop 1984; D'Altroy 1992: 10, 81; Malpass 1996: 33).

Det lagdelte inkasamfund inkluderede specialiserede håndværksgrupper, og specialiseringen kommer bl.a. til udtryk i tilstedeværelsen af værksteder ved

provincielle centre. De vigtigste former for håndværk var tekstiler, metallurgi, karakteristisk stenarbejde og keramik. Netop byggestil og keramik er nogle af de sikreste tegn på inkaernes tilstedeværelse i en region. Inkakeramik var standardiseret i form og dekoration, og udseendet skilte sig ud fra de lokale typer i provinserne. En fremvisning af den finere inkakeramik var en måde at udtrykke statens tilstedeværelse og magt på (Malpass 1996; D'Altroy 2002).

Inkaernes herredømme var årsag til, at næsten alle aspekter af den sociale struktur blev ændret drastisk, bl.a. på grund af nogle omfattende programmer for tvungen forflyttelse af 25-30 % af befolkningen (D'Altroy 2002: 248). Større og mindre grupper, og nogle gange hele samfund, blev flyttet hundreder eller endda tusinder af kilometer for at etablere nye bosættelser. Disse forflytninger inkluderede specielle arbejdsgrupper, for eksempel til at dyrke majs og andre afgrøder til inka-hærenes forsyninger. Et andet formål var at splitte samfund, der udgjorde en trussel mod styrets sikkerhed, og derved modvirke åben opstand. Typisk blev grupper i nyere brede regioner flyttet til allerede sikrede områder, og loyale grupper fra de sikre områder blev placeret i deres sted (Rowe 1963: 269-270; Malpass 1996: 39; D'Altroy 2002: 248-249, Rostworowski de Diez Canseco 1999: 47, 173, 187).

IV. De mesoamerikanske imperier: aztekerne og Teotihuacan

Vores viden om mesoamerikanske imperier og deres struktur er i vid udstrækning baseret på skriftlige kilder fra tiden omkring den spanske invasion. Vi er for eksempel afhængige af de koloniale dokumenter, når vi skal kortlægge det aztekiske imperium. Dette skyldes primært, at det aztekiske imperium var hegemonisk og af denne grund efterlod få materielle vidnesbyrd i provinserne. Uden de spanske kilder ville vi knap nok være i stand til at spore imperiets udbredelse.

I 1428 blev den aztekiske hovedstad Tenochtitlan magtcentrum i en alliance med to andre bystater i Mexico-dalen. I tiden frem til den spanske erobring oplevede Tenochtitlan en enorm vækst og med sine 150.000-200.000 indbyggere var den datidens største by i Mesoamerika. Under ledelse af skiftende herskere førte aztekerne an i en voldsom ekspansion og etablerede et imperium, der talte 55 provinser og inkluderede det meste af det centrale Mexico, områderne ud mod Golfkysten, dele af Oaxaca samt enkelte kolonier så langt væk som på Guatemalas stillehavskyst. Den aztekiske dominans var dog ikke total; der kunne være store uerobrede områder mellem provinserne, og ekspansionens overordnede mål var at kontrollere og sikre tributindtægter fra præcis de egne, hvor efterstræbte ressourcer var at finde, for eksempel kakao, bomuld og værdifulde fjer. Hvor Tenochtitlan øvede en høj grad af kontrol med de provinser

der lå i hovedstadens nærområde, bevarede de fjerne provinser en udbredt grad af selvstyre, og de lokale herskere blev ikke fjernet fra tronen (Smith & Berdan 1996; Carrasco 1999). I praksis blev en andel af den tribut, den lokale hersker opkrævede, således blot sendt videre til den aztekiske hovedstad.

Hele dette system var baseret på den aztekiske hærs størrelse og omdømme, og selvom aztekerne visse steder anlagde garnisoner i de fjerne provinser, så var det primært *truslen* om krig, der bandt de fjerntliggende egne sammen med kerneområdet. Den militære strategi var ofte kombineret med ægteskabsalliancer, der ene havde til formål at knytte bånd mellem Tenochtitlan og de lokale dynastier. Gjorde en bystat oprør mod imperiet, kunne det føre til en permanent militær tilstedeværelse eller indsættelsen af en aztekisk guvernør. En resurser værdi kunne også være motivation for en direkte imperial indblanding. Det skete for eksempel i Xoconochco på den sydlige Stillehavskyst hvor 'pengene' bogstaveligt talt groede på træerne. Områdets kakaoproduktion var så vigtig, at man her ønskede en mere direkte kontrol, og strømmen af kakao-bønner, Mesoamerikas valuta, måtte ikke destabiliseres. Vores præcise viden om tributvarer skyldes bl.a. de tributlister, der er gengivet i Codex Mendoza (ca. 1547), hvor vi fx kan se at Xoconochco-provinsen årligt skulle mønstre 400 sække kakao (Berdan & Anawalt 1992).

Så vidt vores viden på baggrund af de skriftlige kilder. Helt anderledes forholdet det sig med de arkæologiske levn, for der er kun fundet begrænsede spor af imperiet i form af for eksempel aztekisk arkitektur og keramik i yderprovinserne. Og vi ved også hvorfor: En spansk munk beretter, at herskeren Moteuczoma ville befale provinsboerne at "forsyne dem [kolonisterne] med kar, tallerkener, krukker, vaser og gruttesten", og også de bygninger, de aztekiske udsendinge benyttede, var som regel af lokal oprindelse (Umberger & Klein 1993: 299). Udsendingene var relativt få, de var hovedsageligt mænd, og de giftede sig ofte lokalt og blev derfor hurtigt en del af lokalsamfundet. Ideologisk og religiøs påvirkning synes også at være uhyre begrænset i provinserne, og intet peger på, at aztekerne forsøgte at omvende provinserne til en fælles dogmatisk aztekisk 'religion'. Der findes dog monumenter og relieffer, hvor aztekerne henviser til imperiets kosmologiske betydning og forankring, bl.a. forestillingen om at erobringskrigene og de efterfølgende menneskeofringer var med til at holde solens cyklus i gang: Imperiets vækst sikrede altså verdens eksistens. Dette forhold, koblet med en forestilling om at døde krigere fik eksklusiv adgang til en paradisiske efterverden, sikrede dels en lydlig og hjælpsom befolkning, dels en motiveret og dedikeret hær. En af de få regioner, hvor aztekerne synes at have investeret mere direkte i at beskytte imperiets interesser, er grænsestrækningen mod den taraskiske stat vest for Tenochtitlan. Her opførtes flere forsvarsværker, og aztekiske tropper var permanent udstationeret.

Det aztekiske imperium må altså karakteriseres som overvejende hegemonisk. Det var truslen om militære straffeaktioner, der holdt imperiets løse struktur intakt, men det var et skrøbeligt system. Imperiet havde hverken et befolkningsgrundlag, en hærstyrke eller en infrastruktur, der kunne opretholde magtbalancen, hvis uro og oprør skulle bryde ud i flere provinser på samme tid. Det var dette forhold Hernan Cortés forstod at udnytte, da han i 1519 allierede sig med utilfredse tributprovinser og angreb Tenochtitlan. Netop hegemoniets indbyggede skrøbelighed kan også have tvunget det aztekiske imperiums forgænger, Teotihuacan, i knæ.

Hvad angår Teotihuacan må vi næsten helt undvære skriftlige kilder om imperiets udbredelse og struktur. Teotihuacan havde sin storhedstid 1000 år før det aztekiske imperium. Byen rummede ca. 200.000 indbyggere, havde en stærk hær og i 300-400-tallet fandt en kraftig ekspansion sted. Teotihuacan kontrollerede da hele det centrale Mexico og havde kolonier langt nord- og sydpå. Der er imidlertid diskussion om Teotihuacans rolle i mayaområdet i det sydligste og østligste Mesoamerika. Indflydelsen er tydelig, men vidner den om indlemmelse i imperiet eller blot om handel, diffusion, eller et ønske om at adoptere træk fra den mægtige stat nordpå? (Braswell 2003; Nielsen 2006). Hvis vi ser på de vidnesbyrd vi har om Teotihuacans imperiale strategier, så minder de på flere punkter om det aztekiske imperium. De peger således på et hegemonisk imperium med indirekte kontrol baseret på trusler, militær overmagt, kombineret med ægteskabsalliancer. Som aztekerne udvalgte Teotihuacan nøje sine mål uden for kerneområdet, ligesom man afstemte investeringen i imperial kontrol alt efter de lokale forhold og ressursernes vigtighed.

Der er dog også forskelle mellem det aztekiske og teotihuacanske imperium. For eksempel har vi langt flere eksempler på imperial ikonografi i Teotihuacans provinser. Vi ser også en større udbredelse af Teotihuacan-inspireret arkitektur og keramik, men det er ofte svært at afgøre om denne udbredelse skal ses som en imperial tilstedeværelse eller frivillig adoption. Helt afgørende er derfor en række mayainskriptioner, som nævner ankomsten af teotihuacanske krigere, og i et tilfælde blev en hersker i Tikal, en af de største mayabystater, afsat (dræbt) og erstattet af en højtstående person fra Teotihuacan (Stuart 2000); formentlig et udtryk for ønsket om en mere direkte kontrol eller en straf for ulydighed. Der er faktisk flere og bedre arkæologiske indikationer på et vidtstrakt Teotihuacan-imperium end det aztekiske ditto, og der er således en vis ironi i, at netop arkæologer som Smith og Montiel (2001) afviser tanken om et hegemonisk Teotihuacan-imperium, der nåede mayaområdet.

Hvad angår eksemplerne på teotihuacansk imperial ikonografi, så er de ofte integreret i den lokale ikonografiske tradition. Som i Tikal hvor sternerne afspejler en eklektisk eller 'to-sproglig' ikonografi og en hegemonisk strategi med

henblik på at samarbejde med de lokale dynastier, hvilket kunne pege på et ønske om at skabe en fælles eliteidentitet, som overskred de etniske grænser. En del af imperiets repræsentanter blev formentlig betragtet som bikulturelle, og det med god grund, for flere af dem må have været født og opvokset i provinserne og have haft nær tilknytning (for eksempel via moderens familie) til den lokale elite. Der var altså et komplekst netværk af relationer mellem imperiets hovedstad, nærområde og periferi, og vi ved at påvirkningen ikke blot bevægede sig fra center til periferi, men også den anden vej.

Teotihuacans succes som imperiemagt var relativ kortvarig. Omkring 550 blev Teotihuacan ramt af en voldsom krise. De centrale dele af byen blev hærget, paladser brændt ned og monumenter ødelagt med stor omhu. Byen synes plaget af interne magtkampe, og måske var de imperiale ambitioner løbet løbsk. Resultatet var, at byens magt blev brudt og imperiestrukturen kollapsede. Aztekerne overtog siden den grundlæggende struktur i dette tidligere imperiale system, og for en tid overtog spanierne det efter aztekerne. For de fåtallige spaniere var den hegemoniske model – baseret på trusler og samarbejde – optimal. Tributterne fra provinserne gik ikke længere til den aztekiske hersker men til Ny Spaniens vicekonge – og i sidste instans den spanske konge.

V. Konklusion og perspektivering

De forskellige og til tider flygtige og tvetydige vidnesbyrd, som de præcolumbianske imperier har efterladt, viser behovet for en tværdisciplinær tilgang til studier af dette område. Samtidig er den nye verdens rolle som kulturlaboratorium tydelig. Begrebet 'imperium' var kendt og brugt i den gamle verden længe inden der overhovedet blev etableret kontakt til den nye verden, så hvad har gjort det muligt at overføre begrebet hertil og applicere det på nogle af de præcolumbianske samfund? Betegnelsen er blevet brugt ud fra de kriterier, som var gældende for det, der er blevet kaldt imperier i den gamle verden, med romerriget som model. Vi har set, at de forhold, der karakteriserer et imperium, også gjorde sig gældende i den præcolumbianske verden. Dette giver mulighed for at sammenligne udviklingsforløb og strukturer i komplekse samfund og indebærer det helt afgørende fænomen, at mennesket i sin udvikling uafhængige steder i verden har skabt lignende kulturformer. Selvom der ikke har været forbindelse mellem de forskellige civilisationer, viser der sig alligevel forbløffende mange fællestræk, hvilket betyder, at mennesket i forskellige dele af verden under visse omstændigheder tilsyneladende reagerer på lignende måder og udvikler ensartede magtsystemer. I et komparativt perspektiv kan vi desuden konkludere, at imperiedannelser ikke forudsætter de teknologiske hjælpemidler (såsom krudt, våben, hjulet, avanceret metallurgi, skrift), der i

den vestlige verden og dens historieskrivning ofte forbindes med så komplekse samfundsstrukturer (Diamond 1999). Det er den samme opfattelse, der ligger til grund for nogle af de mest stereotype og fejlagtige opfattelser af de indianske civilisationers underlegenhed og manglende formåen i mødet med den spanske imperiemagt (Kamen 2003; Restall 2003). Inkaernes og aztekernes teknologi kan bedst karakteriseres som en raffineret 'stenalderteknologi', og det var først og fremmest de indianske elitors evne til at mobilisere enorme menneskelige resurser, der skabte de vidtstrakte imperier. En evne der var baseret på magtfulde militære og politiske enheder, og som desuden var stærkt forankret i religiøse og kosmologiske forestillinger. Således understreger studiet af det præcolumbianske område, at imperier ikke blot vindes og opretholdes på den teknologisk-militære front, men i høj grad også på den ideologisk-religiøse slagmark.

Litteratur

- Aveni, Anthony F. (1989): *Empires of Time: Calendars, Clocks, & Cultures*, New York, Kodansha America, Inc.
- Berdan, Frances F. & Patricia R. Anawalt (1992): *The Codex Mendoza. 4 Vols.*, Berkeley, University of California Press.
- Braswell, Geoffrey E. (2003): *The Maya and Teotihuacan: Reinterpreting Early Classic Interaction* (red.), Austin, University of Texas Press.
- Carrasco, Pedro (1999): *The Tenocha Empire of Ancient Mexico*, Norman, University of Oklahoma Press.
- Claessen, Henri J. M. & Peter Skalnik (1978): "The Early State", *New Babylon, Studies in the Social Sciences*, nr. 32.
- Conrad, Geoffrey W. & Arthur A. Demarest (1984): *Religion and Empire: The Dynamics of Aztec and Inca Expansionism*, Cambridge, Cambridge University Press.
- D'Altroy, Terence N. (1992): *Provincial Power in the Inka Empire*, Washington, Smithsonian Institution Press.
- D'Altroy, Terence N. (2001): "Politics, Resources, and Blood in the Inka Empire", s. 201-226 i Susan E. Alcock et al. (red.): *Empires. Perspectives from Archaeology and History*, Cambridge, Cambridge University Press.
- D'Altroy, Terence N. (2002): *The Incas*, Malden, Blackwell Publishing.
- Diamond, Jared (1999): *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*, New York, W.W. Norton & Company.
- Doyle, Michael W. (1986): *Empires*, Ithaca, Cornell University Press.
- Hyslop, John (1984): *The Inka Road System*, London, Academic Press, Inc.
- Kamen, Henry (2003): *Empire: How Spain Became a World Power 1492-1763*, New York, HarperCollins Publishers.

- Malpass, Michael A. (1996): *Daily Life in the Inca Empire*, Westport, Greenwood Press.
- Nielsen, Jesper (2006): "The Coming of the Torch: Observations on Teotihuacan Iconography in Early Classic Tikal", s. 19-30 i Frauke Sachse (red.), *Maya Ethnicity: The Construction of Ethnic Identity from Preclassic to Modern Times*, Markt Schwaben, Verlag Anton Saurwein.
- Patterson, Thomas C. (1991): *The Inca Empire. The Formation and Disintegration of a Pre-Capitalist State*, New York, Berg Publishers, Inc.
- Restall, Matthew (2003): *Seven Myths of the Spanish Conquest*, Oxford, Oxford University Press.
- Rostworowski de Diez Canseco, María (1999): *History of the Inca Realm*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Rowe, John Howland (1963): "Inca Culture at the Time of the Spanish Conquest", s. 183-330 i J. H. Steward (red.), *The Handbook of South American Indians, Vol. II, The Andean Civilizations*, New York, Cooper Square Publishers, Inc.
- Schreiber, Katharina (2001): "The Wari Empire of Middle Horizon Peru: The Epistemological Challenge of Documenting an Empire Without Documentary Evidence", s. 70-92 i Susan E. Alcock et al. (red.), *Empires. Perspectives from Archaeology and History*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Sinopoli, Carla M. (1994): "The Archaeology of Empires", *Annual Review of Anthropology*, vol. 23, s. 159-180.
- Smith, Michael E. & Frances F. (1996): "Introduction", s. 1-9 i Frances F. Berdan & Michael E. Smith (red.), *Aztec Imperial Strategies*, Washington, D.C., Dumbarton Oaks.
- Smith, Michael E. & Lisa Montiel (2001): "The Archaeological Study of Empires and Imperialism in Pre-Hispanic Central Mexico", *Journal of Anthropological Archaeology*, vol. 20, s. 245-284.
- Stuart, David (2000): "The Arrival of Strangers: Teotihuacan and Tollan in Classic Maya History", s. 465-513 i David Carrasco, Lindsay Jones, Scott Sessions (red.), *Mesoamerica's Classic Heritage: From Teotihuacan to the Aztecs*, Boulder, University of Colorado Press.
- Umberger, Emily & Cecilia F. Klein (1993): "Aztec Art and Imperial Expansion", s. 259-336 i Don S. Rice (red.), *Latin American Horizons*, Washington, D.C., Dumbarton Oaks.